

O'QUVCHILARDA NASRIY ASARLARNI O'RGANISH VA NAZARIY TUSHUNCHALARNI O'ZLASHTIRISH USULLARI

Nurullayeva Zumrad Amrulla qizi

Chirchiq davlat universiteti

O'zbek tili va adabiyoti fakulteti magistri

E-mail: zumrad.nurullayeva@gmail.com

Telefon: +998945486164

Annotatsiya. Ushbu maqolada adabiyot fanidagi adabiy nazariy tushunchalarni o'quvchilarga samarali o'rgatish usullari tahlil qilinadi. Maqolada adabiy nazariy bilimlarning ahamiyati va ularni ijodiy yondashuvlar orqali o'rgatish metodlari muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: metodika, adabiy nazariy tushunchalar, ijodkorlik, syujet, janr.

Абстрактный. В данной статье анализируются методы эффективного преподавания студентам литературно-теоретических концепций. В статье рассматривается значение литературно-теоретических знаний и методы их преподавания посредством творческих подходов.

Ключевые слова: методология, литературно-теоретические концепции, творчество, сюжет, жанр.

Abstract. *This article analyzes the methods of effectively teaching literary theoretical concepts to students. The article discusses the importance of literary theoretical knowledge and methods of teaching them through creative approaches.*

Key words: *methodology, literary theoretical concepts, creativity, plot, genre.*

O'quvchilarda nasriy asarlarni o'rganish va adabiy-nazariy tushunchalarni o'zlashtirish muayyan metodik usullardan foydalanishni talab qiladi. Nasriy asarlar badiiy va murakkab mazmuni bilan farqlangani uchun o'quvchilarga ularni tushuntirishda nazariy bilimlar va amaliy usullar o'zaro bog'liq holda qo'llanilishi lozim. Quyida o'quvchilarda nasriy asarlarni o'rganish va nazariy tushunchalarni o'zlashtirish usullari yoritib berilgan.

1. Nasriy asarni o'qitishda qo'llaniladigan usullar

O'quvchilar nasriy asarlarni o'rganish jarayonida ularning syujeti, xarakterlari, mavzusi va badiiy tili bilan tanishadilar. Shu jarayonda o'qituvchi quyidagi usullardan foydalanishi mumkin:

a. Matnni tahlil qilish usuli

Nasriy asarni o'rganishda matnni to'liq yoki bo'limlar bo'yicha tahlil qilish usuli juda samarali hisoblanadi.

Bosqichma-bosqich tahlil: O'qituvchi matnni bo'limlarga ajratib, har bir qismini sinfda ifodali o'qiladi va muhokama qiladi. Asarning asosiy qahramonlari, voqealar rivoji, syujet chizig'i birgalikda tahlil qilinadi. N. I. Kudryashev adabiy ta'lim metodlari orasida ijodiy o'qishni alohida ajratib ko'rsatadi¹.

O'quvchilarni jalb qilish: O'quvchilar o'zlari uchun eng qiziqarli bo'lgan sahnalarni tanlab, ularni tahlil qiladilar va o'z fikrlarini bildirishadi. Bu usul o'quvchilarni faol ishtirok etishga undaydi.

b. Rolli o'yinlar

Nasriy asarlar badiiy voqealar va qahramonlar munosabatlari orqali rivojlanadi. O'quvchilarga o'sha qahramonlarning rolini o'ynash imkonini berish ularning asarga qiziqishini oshiradi.

Qahramonlarga kirish: O'quvchilar qahramonlar orasidagi suhbatlarni rolli o'yin shaklida sahnalashtirishadi. Bu orqali ularning syujetni chuqurroq tushunishi va qahramonlar xarakterlarini his qilishlari osonlashadi.

Munozarali vaziyatlar: Asarda paydo bo'lgan qiyin vaziyatlarni o'quvchilar rollar orqali qayta yaratadilar va qahramonlarning qarorlari, ularning harakatlari ustida bahs-munozaralar o'tkazadilar.

c. Badiiy tasvir vositalarini o'rganish

Nasriy asarlar ko'pincha obrazli til va badiiy vositalarga boy bo'ladi. O'quvchilarning bunday vositalarni o'zlashtirishlari uchun quyidagi usullardan foydalanish mumkin:

Badiiy vositalarni aniqlash: O'quvchilar nasriy asarda qo'llanilgan badiiy vositalar (epitet, metafora, personifikatsiya)ni matn ichidan topadilar va ularning ma'nosini tahlil qiladilar.

Tushuntirish va qo'llash: O'quvchilar o'zlari ham badiiy vositalarni qo'llab, qisqa hikoya yoki tasvir yozishadi. Bu orqali ularning badiiy asarlar tuzilishini tushunishlari kuchayadi.

Deduktiv xulosa (lot. "deductio" - ikkiga ajratish, keltirib chiqarish) - umumiy hukmlardan yakka hukmlarga qarab borish orqali mantiqiy xulosa chiqarishdan iborat metod sanaladi. Tafakkur va deduktiv xulosa metodlaridan foydalanish orqali o'quvchilarda tushunchalar hosil bo'ladi.²

2. Nazariy tushunchalarni o'zlashtirish usullari

Nazariy tushunchalarni o'zlashtirishda o'quvchilarning yosh xususiyatlari va ularning tayyorlik darajasi inobatga olinishi zarur. Nazariy bilimlarni yetkazishda quyidagi usullar samarali hisoblanadi:

a. Ko'rgazmali metodlar

¹ Кудряшев Н. И. Взаимосвязи методов обучения на уроках литературы. – Москва., 1981.

² Toshkent davlat sharqshunoslik instituti — sharq tillarini o'qitish metodikasi va pedagogika kafedrasida pedagogika fanidan ma'ruza matni Toshkent 2018, 17-bet.

Murakkab nazariy tushunchalarni o'quvchilarga ko'rgazmali materiallar orqali tushuntirish yanada samarali bo'ladi.

Grafiklar va diagrammalar: Syujet chizig'ini grafik yoki diagramma orqali tasvirlash o'quvchilar uchun syujet rivojini ko'rish va tushunishni osonlashtiradi. Masalan, syujetning boshlanishi, rivoji, kulminatsiyasi va yakuni diagrammada ko'rsatiladi.

Obraz xaritasi: Asarda ishtirok etadigan asosiy qahramonlar va ularning o'zaro munosabatlarini ko'rgazmali tarzda tasvirlash. Bu qahramonlar tizimini tushunishni osonlashtiradi.

b. Amaliy ishlar va mustaqil izlanishlar

O'quvchilarning adabiy nazariy tushunchalarni o'zlashtirishlari uchun amaliy ishlar tashkil qilish va mustaqil izlanishlarni rag'batlantirish kerak.

Badiiy asarlar ustida ishlash: O'quvchilar adabiy nazariya asosida ma'lum bir nasriy asarni tahlil qilishadi. Ular syujet, kompozitsiya, obrazlar tizimi, asosiy g'oya va badiiy vositalarni izohlashga o'rganadilar.

Nazariy tushunchalar izlanishi: O'quvchilarga muayyan nazariy tushunchalarni o'zlashtirish uchun ilmiy manbalardan foydalanib izlanish berish. Bu o'quvchilarning nazariy bilimlarini mustahkamlaydi va ularni mustaqil ishlashga o'rgatadi.

c. Muammoli savollar va tahliliy metodlar

Nazariy tushunchalarni o'zlashtirish uchun o'quvchilarga muammoli vaziyatlar yaratish va savollar orqali ularni tahlil qilish samarali usullardan biridir. Savollar asosida qilinadigan tahlilning afzalligi shundaki, birinchidan, o'quvchilar tahlilda qiyinchilikni his etadilar va ularni yengishga harakat qiladilar, ikkinchidan, tahlil bir maqsad tomon yo'naltirilib, o'quvchilar umumiy masalani hal qilishga imkoniyat beradigan yo'lni topishga harakat qiladilar. Shu zaylda tahlilda bir butunlik ham yuzaga keladi"³.

Savol-javob: O'qituvchi nasriy asardan yoki nazariyadan savollar berib, o'quvchilarning bilim darajasini sinab ko'radi va muammoli savollarga javob topishga undaydi.

Muammoli vaziyatlar: O'quvchilarga nazariy tushunchalar doirasida muammoli vaziyat yaratib, ular tahliliy fikrlashga jalb qilinadi. Masalan, bir qahramonning harakati yoki voqealar rivoji haqida bahs-munozara tashkil qilinadi.

3. Nasriy asarni o'qitishda interfaol usullar

Interfaol usullar o'quvchilarni faollikka undab, nasriy asarlarni chuqurroq tushunish va tahlil qilishga imkon beradi.

a. Kichik guruhlarda ishlash

³. Зуннунов А. ва бошқ. Адабиёт ўқитиш методикаси. –Т.: “Ўқитувчи”, 1992. 118-б.

O'quvchilar kichik guruhlariga bo'linib, nasriy asarning turli qismlarini o'rganadilar va tahlil qiladilar. Bu usul o'quvchilarning jamoaviy ishlash qobiliyatlarini rivojlantiradi va asarni turli nuqtai nazarlardan o'rganishga yordam beradi.

Vazifa taqsimlash: Har bir guruhga asarning ma'lum qismi berilib, ular o'sha qismini tahlil qiladilar. Keyin esa guruhlar o'z xulosalarini bir-biriga taqdim etadilar.

b. Krossvord va o'yin metodlari

Nazariy tushunchalarni qiziqarli va yengil shaklda o'rgatish uchun o'yin metodlaridan foydalanish mumkin.

Adabiy krossvordlar: Nasriy asar qahramonlari yoki voqealari asosida tuzilgan krossvordlar o'quvchilarning bilimlarini mustahkamlashga yordam beradi.

Nazariy o'yinlar: Nazariy tushunchalarni eslab qolishga yordam beruvchi o'yin usullari, masalan, tushunchani aniqlash yoki sinonim-antonim o'yinlari.

Epik asarlarni o'rganishning umumta'lim maktablari adabiy ta'limida o'z maqsad va vazifalari mavjud. Agar umumta'lim maktablari o'quv dasturiga nazar tashlasak, 7-,8-,9-sinflarda badiiy jihatdan sara asarlarni o'qib o'rganish, qator nazariy bilimlarni o'zlashtirish, mustaqil o'qib o'rganish asosida ijodiy yozma ishlarni bajarish kabi qator talab va vazifalar belgilanganligini ko'ramiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Abduqodirov A. Umumiy o'rta ta'lim maktablarida yangi axborot texnologiyalari dan foydalanish muammolari.2017
2. Azizxo'jayeva N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat.-2008
3. Muttalibov S,Ochilov E.Alisher Navoiy.Hikmatlar.-Toshkent,Sharq.2010
4. Quronov.D.Adabiyot nazariyasi asoslari. . –T.: G'afur G'ulom,2020.208 b.
5. To'xliyev B. Adabiyot o'qitish metodikasi. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2006. – 18
6. Zaripov K. Yangi pedagogik texnologiyani tatbiq etish bosqichlari.2014